

ВЕРХОВНИЙ СУД
Лист від 15.10.2020 р.

НОВЕЛИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ. ПРОБЛЕМНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Структура цивільного судочинства
(частини друга - п'ята, сьома статті 19 ЦПК України)

• **Наказне провадження** призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначеного розміру, щодо яких відсутній спір про право або про його наявність заявнику невідомо (стаття 161 ЦПК України).

• **Позовне провадження:**

- **загальне** (призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні);

- **спрощене** (призначене для розгляду: малозначних справ; справ, що виникають з трудових правовідносин; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

• **Окреме провадження** призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають юридичне значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (стаття 293 ЦПК України).

Малозначні справи:

• **малозначність яких прямо встановлена в законі та не залежить від розсуду суду:**

- справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який вираховується станом на 1 січня календарного року, у якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судове рішення;

- справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства;

- справи про розірвання шлюбу;

- справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

• **можуть визнаватися малозначними** (незначної складності, крім справ,

які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (частина четверта статті 274 ЦПК України).

Спрощене позовне провадження

- Суд розглядає вимоги, зазначені в частині першій статті 161, частині першій статті 174 ЦПК України за правилами спрощеного позовного провадження незалежно від наявності клопотання про це позивача.

- Інші справи, віднесені до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій статті 161 ЦПК України (що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя; щодо спадкування; щодо приватизації державного житлового фонду; щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу; в яких ціна позову перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, інші вимоги, об'єднанні з попередньо зазначеними) можуть розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження за наявності письмового клопотання позивача.

- Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження має бути вирішено в ухвалі про відкриття провадження у справі (частина перша статті 277 ЦПК України).

- У подальшому суд може постановити ухвалу про розгляду справи за правилами загального позовного провадження (частина четверта статті 193, частина п'ята статті 274, частини четверта, п'ята статті 277 ЦПК України).

Критерії розмежування юрисдикції спорів

- наявність чи відсутність спору щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів;

- суб'єктний склад;

- характер спірних правовідносин;

- відсутність прямої вказівки в законі, що такий спір вирішується за правилами іншого судочинства.

Не підлягають розгляду в порядку будь-якого судочинства вимоги:

- про визнання протиправними дій прокурора щодо утримання матеріалів кримінального провадження та використання ним цих матеріалів на власний розсуд із затримуванням розгляду справ за скаргами, поданими в порядку статті 303 КПК України, та про відшкодування моральної шкоди, завданої цими діями прокурора (Постанова ВП ВС від 13.06.2018 р. У справі № 454/143/17-ц);

- про оскарження акта про порушення правил користування електричною енергією, який не встановлює для споживача будь-яких обов'язків і є різновидом претензії (Постанова ВП ВС від 06.02.2019 р. У справі № 522/12901/17-ц);

- про визнання незаконними пов'язаних з розглядом судової справи дій/бездіяльності суду (судді чи посадових осіб суду), а також вимоги про зобов'язання суду (судді) до вчинення певних процесуальних дій не можуть розглядатися за правилами будь-якого судочинства (Постанова від 21.11.2018 р. У справі № 757/43355/16-ц, від 20.03.2019 р. У справі № 295/7631/17);

- про зобов'язання усунути особу від прав на передбачені статтею 15 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" пільги для члена сім'ї загиблого військовослужбовця (Постанова ВП ВС від 13.03.2019 р. У справі № 331/6927/16-ц);

- до уповноваженої особи Фонду на ліквідацію банку та Фонду про визнання правочину позивача з третьою особою дійсним (Постанова ВП ВС від 18.09.2019 р. У справі № 638/17850/17);

- вимоги про заборону на майбутнє видавати розпорядження щодо витребування в учасників бойових дій заяв на отримання разової грошової допомоги (Постанова ВП ВС від 28.04.2020 р. У справі № 607/15692/19);

- вимоги, ініційовані з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, неналежним або недопустимим (Постанова ВП ВС від 30.06.2020 р. У справі № 333/6816/17);

- вимоги щодо визнання незаконною нотаріальної дії з видачі свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (Постанова ВП ВС від 07.07.2020 р. У справа № 438/610/14-ц);

- про визнання порушення статті 13 ЄКПЛ та виплату справедливої сатисфакції (Постанова ВП ВС від 22.09.2020 у справі № 127/18934/18) тощо.

Юрисдикція спорів за участю Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

За правилами адміністративного судочинства розглядаються:

- спори стосовно оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, його робочих органів і їхніх правонаступників про обчислення, призначення, перерахунок, здійснення, надання, одержання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та зобов'язання вчинити дії (Постанова ВП ВС від 25.04.2018 р. У справі 360/1438/16-а; від 28.11.2018 р. У справі 405/5366/17);

- спори, пов'язані з перерахунком розміру компенсаційних виплат - грошових компенсацій на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів

та на транспортне обслуговування (Постанова ВП ВС від 28.11.2018 р. У справі № 405/5366/17);

- спори щодо компенсації громадянам втрати частини доходів у випадку порушення строків їх виплати (Постанова ВП ВС від 04.03.2020 р. У справі № 219/11809/15-а).

За правилами цивільного судочинства розглядаються:

- спори про відшкодування моральної шкоди у разі, якщо дії відповідача не оспоруються та позивач не просить їх визнати неправомірними (Постанова ВП ВС від 05.12.2018 р. У справі № 210/5258/16-ц, від 23.01.2019 р. У справі 210/2104/16-ц);

- спори про скасування актів проведення розслідування нещасного випадку щодо особи, яка перебувала у трудових відносинах із відповідачем (Постанова ВП ВС від 13.02.2019 р. У справі № 826/4176/18);

- спори, пов'язані з забезпеченням виконання чинного рішення суду (Постанова ВП ВС від 05.05.2020 р. У справі № 761/21898/16-ц).

Правові позиції щодо юрисдикції спорів, що виникають з кредитних правовідносин

- Захист прав кредитора у справі за його позовом до боржника й поручителя в межах одного виду судочинства є більш прогнозованим і відповідає принципу правової визначеності, оскільки не допускає роз'єднання вимог кредитора до сторін солідарного зобов'язання залежно від суб'єктного складу останнього. У зв'язку з цим, якщо позов пред'явлений кредитором - юридичною особою до боржників, серед яких є хоча б одна фізична особа, на підставі процесуальних норм, які діяли до 15 грудня 2017 року, то така справа підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства (Постанова ВП ВС від 13.03.2018 р. У справі № 415/2542/15-ц, від 25.04.2018 р. У справі № 1522/18417/12-ц).

- Починаючи з 15 грудня 2017 року у випадку об'єднання позовних вимог щодо виконання кредитного договору з вимогами щодо виконання договорів поруки, укладених для забезпечення основного зобов'язання, спір має розглядатися за правилами господарського чи цивільного судочинства залежно від сторін основного зобов'язання (Постанова ВП ВС від 02.10.2018 р. У справі № 910/1733/18).

- Боржник за основним зобов'язанням та майновий поручитель - іпотекодавець не є солідарними боржниками. У разі пред'явлення позову про стягнення заборгованості шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки одночасно до боржника та іпотекодавця, який не є позичальником, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження або закриває провадження у справі щодо вимог, коли їх розгляд проводиться за правилами іншого виду

судочинства (Постанова ВП ВС від 05.05.2020 р. У справі № 161/6253/15-ц).

Юрисдикція спорів щодо здійснення реєстраційних дій

Спір про скасування рішення, запису щодо державної реєстрації права оренди земельної ділянки має розглядатися як спір, що пов'язаний з порушенням цивільних прав позивача на земельну ділянку іншою особою, за якою зареєстровано аналогічне право щодо тієї ж земельної ділянки. Належним відповідачем у такій справі є особа, право на майно якої оспорується та щодо якої здійснено аналогічний запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Участь державного реєстратора в якості співвідповідача (якщо позивач вважає його винним у порушенні прав) не змінює цивільно-правового характеру цього спору (Постанова ВП ВС від 04.09.2018 р. У справі № 823/2042/16, 30.01.2019 р. У справі № 587/2135/16-ц).

Спір щодо визнання протиправним та скасування рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності на об'єкт нерухомості стосуються речового права на цей об'єкт, який на думку позивача, набуто третьою особою у неналежний спосіб, що свідчить про приватноправовий, а не публічно-правовий характер спірних правовідносин. У зв'язку з цим скасування рішень державного реєстратора з проведення реєстраційних дій обов'язково будуть впливати на майнові права тієї особи, щодо якої ці реєстраційні дії буде скасовано, оскільки питання правомірності укладення та належності виконання цивільно-правових угод, на підставі яких здійснено реєстрацію, обов'язково постане перед судом, який буде вирішувати цей спір. Якщо порушення своїх прав особа вбачає у наслідках, які спричинені рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, які вона вважає неправомірними, і ці наслідки призвели до виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин, мають майновий характер або пов'язані з реалізацією особою майнових прав або особистих немайнових інтересів, то визнання незаконними (протиправними) таких рішень суб'єкта владних повноважень є способом захисту цивільних прав цієї особи й така справа підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства (Постанова ВП ВС від 13.03.2019 р. У справі № 688/2940/16-ц, 24.04.2019 р. У справі № 820/3126/18).

Корпоративними визнаються спори про:

- управління та розпорядження майном споживчого товариства за позовом члена такого товариства (Постанова ВП ВС від 09.04.2019 р. У справі № 916/1295/18);
- визнання недійсним та скасування рішень гаражно-будівельних кооперативів (Постанова ВП ВС від 01.10.2019 р. У справі № 910/7554/18, від 18.12.2019 р. У справі № 640/1029/18);
- визнання недійсним та скасування рішень обслуговуючих кооперативів

(Постанова від 17.12.2019 р. У справі № 904/4887/18);

- визнання недійсним та скасування рішень адвокатських об'єднань (Постанова від 26.02.2020 р. У справі № 750/3192/14);

- визнання недійсним рішень ОСББ за позовом співвласника майна - члена ОСББ (Постанова від 26.02.2020 р. У справі № 473/2005/19) тощо.

Не підлягають розгляду в порядку окремого провадження вимоги про встановлення фактів:

- належності до осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, до ветеранів чи інвалідів війни, проходження військової служби, перебування на фронті, у партизанських загонах, одержання поранень і контузій при виконанні обов'язків військової служби, про встановлення причин і ступеня втрати працездатності, групи інвалідності та часу її настання, про закінчення учбового закладу і одержання відповідної освіти, одержання урядових нагород (Постанова ВП ВС від 08.11.2019 р. У справі № 161/853/19);

- належності до певної національності (Постанова ВП ВС від 29.05.2019 р. У справі № 398/4017/18);

- втрати статусу громадянина-резидента та набуття статусу громадянина-нерезидента безвідносно до дій заінтересованих осіб щодо конкретних прав, свобод та інтересів заявника (Постанова ВП ВС від 23.01.2019 р. У справі № 536/1039/17) тощо.

Склад учасників справи (стаття 42 ЦПК України)

- У справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи.

- При розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник.

- У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

- У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

- У справах про оскарження рішення третейського суду оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу та про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу учасниками справи є учасники (сторони) третейського розгляду, особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, а також сторони третейського розгляду.

Зловживання процесуальними правами:

- подання скарг на судові рішення, яке не підлягало оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав

або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення (Постанова ВП ВС від 29 травня 2019 року у справі № 219/10010/17, Постанова ВС від 07 листопада 2018 року у справі № 530/1730/16-ц, від 17 квітня 2019 у справі № 751/7099/17; від 20 червня 2019 року у справі № 530/725/18, від 11 вересня 2019 року у справі № 757/64933-17-ц, від 23 жовтня 2019 року у справі № 521/13969/17, від 04 листопада 2019 року у справі № 497/1094/15-ц, від 09 вересня 2020 року у справі № 551/434/19);

- подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями (Постанова ВС від 02 вересня 2019 року у справі № 367/5934/17-ц);

- подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер (Постанова ВС 11 вересня 2019 року у справі № 757/64933/17-ц, від 23 жовтня 2019 року у справі № 686/2030/15-ц);

- необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою (Постанова ВП ВС від 07 серпня 2019 року у справі № 757/43800/18-ц, Постанова ВС від 14 листопада 2019 року у справі № 557/3733/18, від 19 листопада 2019 року у справі № 736/85/18-ц);

- укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі;

- використання нецензурної лексики (Постанова ВС ВП від 13 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц, від 07 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19).

Новели процесу доказування

До засобів доказування віднесені електронні докази (пункт 1 частини другої статті 76, статей 100 - 101 ЦПК України) та висновок експерта, складений на замовлення учасника справи (стаття 106 ЦПК України).

Крім належності та допустимості докази мають бути також достовірними і достатніми (статті 79 - 80 ЦПК України).

Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випад-

ків, передбачених ЦПК (частина друга статті 13, частина сьома статті 81 ЦПК України).

Правова оцінка, надана судом певному факту при розгляді іншої справи, не є обов'язковою для суду (частина сьома статті 82 ЦПК України).

Докази мають подаватися разом з поданням першої заяви по суті справи (частини друга - третя статті 83 ЦПК України).

Якщо доказ не може бути поданий у встановлений законом строк з об'єктивних причин, учасник справи повинен про це письмово повідомити суд та зазначити: доказ, який не може бути подано; причини, з яких доказ не може бути подано у зазначений строк; докази, які підтверджують, що особа здійснила всі залежні від неї дії, спрямовані на отримання вказаного доказу (частина четверта статті 83 ЦПК України).

92

Суд може встановити додатковий строк для подання доказів (частина п'ята статті 83 ЦПК України).

Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї (частина восьма статті 83 ЦПК України).

Суд не бере до уваги докази у разі відсутності підтвердження надсилання (надання) їх копій іншим учасникам справи, крім випадків, якщо такі докази є у відповідного учасника справи або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними (частина дев'ята статті 83 ЦПК України).

Письмове опитування учасників справи як свідків (стаття 93 ЦПК України).

Обмін змагальними паперами (статті 174 - 181 ЦПК України).

Застосування заходів процесуального примусу у випадку зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказування (частина восьма статті 84, частина перша статті 143, стаття 146, пункти 1, 2 частини першої статті 148 ЦПК України).

**Суддя Касаційного цивільного
суду у складі Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент**

Н. Сакара